

L'HOME I ELS VOLTORS

MENJADORS PER A VOLTORS: TRADICIÓ AL SERVEI DE LA CONSERVACIÓ

Clara García Ripollés i Pascual López López

Tan sols els habitants més ancians de les comarques de l'interior de la nostra comunitat recorden els grans ocells que sobrevolaven el cel dels seus camps de cultiu. Fins a mitjan segle passat, els voltors campejaven per gran part de les zones rurals on els usos ramaders constituïen la principal font de subsistència. L'home ha conegut des de sempre el paper dels voltors com a carronyaires i fruit d'això s'ha establert una relació que ha perdurat fins als nostres dies.

Pastors i ramaders aprofitaven el servei gratuït que prestaven els voltors com a «netejadors». Quan algun dels seus animals moria, només havien de portar les despulles a zones concretes –tradicionalment conegudes com a canyets– i esperar fins

**«PASTORS I RAMADERS
APROFITAVEN EL SERVEI
GRATUÏT QUE PRESTAVEN
ELS VOLTORS COM A
“NETEJADORS”»**

que els grans carronyers alats feren acte de presència. Davant els ulls esbalaïts de moltes d'aquestes persones, un dels esdeveniments més espectaculars de la naturalesa estava a punt de tenir lloc. En poques hores, a vegades fins i tot minuts, i sense saber ben bé d'on procedien, podien arribar a aplegar-se desenes de voltors al voltant de la carronya. A continuació, una dansa ancestral es desenvolupava al voltant del nou cadàver. Grans exemplars corrent d'un lloc a l'altre, fent voltes en cercles amb les ales obertes, esperant fins que algun intrèpid congènere fera el pas i iniciara el festí. En el precís moment en què un d'ells firma l'acta de defunció del carnús, tots junts sense pudor ni cap ordre aparent s'abalancen sobre les despulles a la recerca d'un bocí que emportar-se al pap. Així, el cicle de la matèria i de la vida es perpetuava de bell nou.

Després de la construcció del menjador de Villahermosa, es van començar a observar grups cada vegada més nombrosos de voltors, que arriben fàcilment al centenar d'individus.

■ ESPÈCIES SOTA UN MATEIX NOM COMÚ

Amb el nom tradicional de *voltors*, els biòlegs han descrit quatre espècies diferents: voltor comú (*Gyps fulvus*), aufrany (*Neophron percnopterus*), voltor negre (*Aegypius monachus*) i trençalòs (*Gypaetus barbatus*).

El primer, el voltor comú, és, amb diferència, el més abundant de tots. Fins a mitjan segle XX era una espècie freqüent a les comarques de l'interior de la Comunitat Valenciana on criava i s'alimentava. A mesura que el despoblament de les zones rurals va anar en augment la seua presència es va fer cada vegada més esporàdica, i fins i tot va arribar a desaparèixer com a reproductor a les províncies d'Alacant i València. A final dels anys setanta la seua població quedava reduïda a unes poques parelles nidificants a les zones més abruptes del nord de la Comunitat. Anàlogament, a la península Ibèrica, després d'una etapa de persecució directa i successius fenòmens d'enverinaments, la població també es va veure reduïda fins a les 2.283 parelles del 1979. Des de llavors, afavorida per la mà de l'home, una recuperació progressiva de l'espècie ha tingut lloc fins a arribar avui dia a més de 22.000 parelles reproductores a nivell peninsular i al voltant de 250 parelles a la Comunitat Valenciana.

El voltor s'alimenta de carronyes d'animals mitjans, com ara ovelles o porcs, i també de grossos, com

ara vaques i mules. N'aprofita principalment els teixits musculars i els tous.

De les altres tres espècies de congèneres, només l'aufrany cria en l'actualitat al nostre territori. Sense arribar a ser mai una espècie abundant, compta a hores d'ara una desena escassa de parelles reproductores a la província de Castelló i una única parella a la de València. En l'àmbit espanyol la població ha patit un descens pronunciat –en algunes zones es calcula en més del 70%– i s'estima que actualment hi ha entre 1.300 i 1.500 parelles reproductores. Per consegüent, l'espècie està considerada en perill d'extinció en l'últim Llibre Roig dels Ocells d'Espanya.

L'aufrany és el més petit dels quatre, el color, cridanerament blanc en els adults, l'ha portat moltes vegades a ser confós amb altres espècies de rapinyaires. S'alimenta principalment de preses petites, de les quals aprofita sobretot les vísceres i els teixits

més tous. És curiosa la segregació que hi ha entre les diferents espècies de carronyers a l'hora de triar la seua part del festí.

Finalment, la presència del voltor negre i del trençalòs és en l'actualitat molt esporàdica a la Comunitat Valenciana. Les poques cites d'albiraments aïllats registrades corresponen generalment a individus joves en fase de dispersió i, fins avui, no s'ha constatat la cria de cap de les dues espècies. En l'àmbit peninsular són també les espècies més escasses del grup dels voltors. Tot just 1.300 parelles en el cas del primer, i

«EN L'ACTUALITAT,
LA POBLACIÓ DE
CARRONYAIRES EN AQUESTA
COMUNITAT HA AUGMENTAT
DE MANERA EXPONENCIAL»

89 parelles en el segon, són considerades emblemes de conservació i motiu a hores d'ara de programes de recuperació i reintroducció en aquells llocs on antany van estar presents.

■ NOMS I MÉS NOMS

El terme *canyet* fa referència a aquells llocs on antigament ramaders i pastors dipositaven les restes dels animals morts, sobretot bestiar de tir i càrrega.

Hi ha nombrosa terminologia popular referent a aquests llocs, que varia geogràficament el nom amb què de manera popular són coneguts: *carner, femer, vall, fossar, toll, abocador, podrimener...* A la comarca de l'Alcoià són ben vives la paraula *canyet* i l'expressió *anar al canyet*, sinònima de "morir-se" o, en sentit metafòric, "estar arruïnat".

És curiós el nom que reben les menjadores o abocadors en altres llengües com l'anglès, en què, a falta d'un terme específic, són graciosament traduïts com "restaurants per a voltors", *vulture restaurants*.

■ ELS ABOCADORS I EL SEU PAPER EN LA CONSERVACIÓ DELS VOLTORS

A més de les restes d'animals salvatges morts que els voltors pogueren trobar pel camp, els canyets han estat utilitzats com a punts d'alimentació predicable per als carronyaires. Els voltors hi poden trobar aliment segur en els seus períodes de planeig diaris. Aquesta recerca erràtica pels nostres camps i muntanyes els pot allunyar unes quantes desenes de quilòmetres de distància del seu lloc d'origen. Els voltors,

amb una envergadura alar que supera els dos metres, estan increïblement capacitats per al vol en suspensió, poden planar a favor dels corrents tèrmics durant hores i hores sense a penes despesa energètica. La presència d'aquests llocs on l'aliment està assegurat constitueix, per a aquestes carronyeres, un alleujament en la seua erràtica lluita per la supervivència.

Diferents factors, com el despoblament rural durant el segle XX, la modernització de l'agricultura, amb la introducció de maquinària que va substituir el bestiar de força i treball, i l'estabulació del ramat en modernes explotacions intensives va fer disminuir notablement la disponibilitat i accessibilitat a una de les principals fonts d'alimentació dels voltors. Paral·lelament a l'abandó dels usos tradicionals, la persecució directa de les considerades «feristeles» mitjançant l'ús indiscriminat d'esquers enverinats va abocar indirectament els voltors a un declivi poblacional acusat en tota la península Ibèrica.

Arran d'aquest declivi, nombrosos abocadors han estat creats al llarg de la geografia ibèrica a fi d'afavorir les poblacions de les diferents espècies carronyeres. Els primers programes de conservació d'aquestes espècies es van implantar en la Comunitat Foral de Navarra, i portaven associats com a mesures necessàries la creació de punts d'alimentació suplementària. Fruit d'aquesta iniciativa, en l'actualitat, la població de les carronyeres en aquesta comunitat ha augmentat de manera exponencial; algunes espècies, com el vultur comú, han arribat a ser localment molt abundants.

■ CANYETS A LA COMUNITAT VALENCIANA

En el nostre territori la presència de voltors va ser bastant esporàdica fins a finals del segle passat. A les comarques de l'interior nord de la Comunitat Valenciana, no es van arribar a perdre mai tots els abocadors que feien servir els ramaders locals per desfer-se dels cadàvers del seu bestiar. Sense ser conscients de la labor conservacionista que practicaven, van facilitar el manteniment de l'única població de carronyaires que va sobreviure en la nostra comunitat.

L'any 2000, a la localitat de Villahermosa (Alt Millars) es va posar en marxa un projecte pioner en el nostre territori destinat a la creació d'un canyet. Aquest poble se situa al sud del massís del Penyalgosa i els seus habitants encara subsisteixen avui dia dels usos tradicionals ramaders. En aquesta tranquil·la localitat són nombroses les explotacions de porcí que originen una de les principals fonts d'ingressos per a l'economia local.

Com a conseqüència de nombrosos fenòmens epizootics –popularment coneguts com a «pestes» i altres malalties de caràcter epidèmic–, la legislació va prohibir l'abandó de restes d'animals morts al camp. A fi de donar solució a aquest problema, les autoritats locals van proposar la creació d'un abocador controlat, la gestió de la qual estiguera encaminada, per un costat, a solucionar aquest problema als ramaders i, per un altre, a afavorir les poblacions de carronyaires que fins llavors es mantenien localitzades al nord de la província.

Aquest menjador per a voltors es manté únicament de les restes d'animals morts provinents de les granges del municipi. Per al seu funcionament diari, una persona s'encarrega de transportar els cadàvers des de les explotacions a l'abocador. Aquest se situa en el marge dret del riu Villahermosa a 1.300 m d'altitud, sobre un espadat rocós que facilita l'aterratge i l'envolada dels voltors. Des que es va posar en marxa s'han aportat més de 25.000 kg de carronya a les instal·lacions, ininterrompudament al llarg de cinc anys, i durant totes les estacions de l'any.

Anteriorment a la creació de l'abocador, l'observació de voltors sobrevolant els cels del Penyalgosa es podia considerar bastant esporàdica; els grups més nombrosos eren de menys d'una desena d'exemplars. Després de la construcció del menjador de Villahermosa, es van començar a observar grups cada vegada més nombrosos, que arriben fàcilment al centenar d'individus. Com a dada anecdòtica, el màxim nombre d'exemplars observats alimentant-se a l'interior de les instal·lacions va ser de 256 individus l'any 2002.

En línies generals, el projecte, que va partir d'una iniciativa local, ha estat molt ben acceptat pels habitants de la zona, i és curiós comprovar que al llarg del temps s'ha convertit en un reclam turístic més que se suma als nombrosos valors naturals que alberga la comarca. A partir de l'any 2003, les instal·lacions del menjador compten amb un sistema automatitzat de càmeres web controlades remotament que faciliten l'observació de l'activitat a l'abocador durant les 24 hores del dia. Les imatges obtingudes estan disponibles en el web a través de la pàgina de turisme de la Comunitat Valenciana, en la direcció <www.comunitat-valenciana.com>.

**«VILLAHERMOSA I ALCOI
SÓN UN EXEMPLE DE COM
ELS USOS TRADICIONALS
PODEN SERVIR PER A
DESENVOLUPAR PROJECTES
DE CONSERVACIÓ DE
LA NOSTRA FAUNA
AUTÒCTONA»**

Una altra iniciativa singular, també pionera en el nostre territori va ser la creació de l'abocador conegut com el Canyet d'Alcoi. Aquest abocador forma part d'un programa de reintroducció del voltor comú a les comarques de l'interior d'Alacant, on l'espècie havia desaparegut a final del segle XIX. A més de proporcionar aliment, les instal·lacions alberguen gabials on es mantenen unes quantes desenes d'exemplars de voltor preparats per a ser alliberats després d'un període d'estatge i aclimatació. Com a conseqüència d'aquest gran projecte de reintroducció, aquest mateix any s'ha aconseguit que nasquen els dos primers pollets en llibertat a la serra de Mariola fills d'individus alliberats en el projecte.

Aquestes dues iniciatives locals, nascudes de l'esforç de moltes persones que altruïstament hi han dedicat el seu temps i el seu esforç, són un exemple de com els usos tradicionals poden servir per a dur a terme projectes de conservació de la nostra fauna autòctona. A vegades no són necessaris grans esforços tecnològics ni econòmics per conservar i gestionar els recursos naturals. Simplement n'hi ha prou d'adreçar la mirada al passat, i aprofitar els coneixements adquirits durant segles per poder aplicar-los a la conservació de la biodiversitat. ☺

BIBLIOGRAFIA

- DONÁZAR, J. A., 1993, *Los buitres ibéricos. Biología y conservación*, Madrid, Reyero J. M. (ed.).
- GARCÍA-RIPOLLÉS, C.; LÓPEZ-LÓPEZ, P.; GARCÍA-LÓPEZ, F., 2004, «Management and monitoring of a vulture restaurant in Castellón Province, Spain», *Vulture News*, núm. 50, pp. 5-14.
- GARCÍA-RIPOLLÉS, C.; LÓPEZ-LÓPEZ, P.; GARCÍA-LÓPEZ, F.; AGUILAR, J. M.; VERDEJO, J., 2005, «Modelling nesting habitat preferences of Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in eastern Iberian Peninsula», *Ardeola*, núm. 52 (2), pp. 287-304.
- LÓPEZ-LÓPEZ, P.; GARCÍA-RIPOLLÉS, C.; VERDEJO, J., 2004, «Population status and reproductive performance of Eurasian Griffons (*Gyps fulvus*) in eastern Spain», *Journal of Raptor Research*, núm. 38(4), pp. 350-356.
- MORAL, J. C. del; MARTÍ, R. (eds.), 2001, *El Buitre Leonado en la Península Ibérica* (III Censo Nacional y I Censo Ibérico coordinado, 1999), SEO/Birdlife, «Monografía núm. 8».
- PARRA, J.; TELLERÍA, J. L., 2004, «The increase in the Spanish population of Griffon Vulture *Gyps fulvus* during 1989-1999: effects of food and nest site availability», *Bird Conservation International*, núm. 14, pp. 33-41.

Clara García Ripollés i Pascual López López. Doctorands de l'Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva, Universitat de València.